

**BACHELOR EN MASTER OF LAWS
IN DE RECHTEN**

FACULTEIT RECHT & CRIMINOLOGIE

VRIJE UNIVERSITEIT BRUSSEL

QANU
Catharijnesingel 56
PO Box 8035
3503 RA Utrecht
The Netherlands

Telefoon: +31 (0) 30 230 3100
E-mail: support@qanu.nl
Internet: www.qanu.nl

Projectnummer: Q0653

© 2017 QANU

Tekst en cijfermateriaal uit deze uitgave mogen, na toestemming van QANU en voorzien van bronvermelding, door middel van druk, fotokopie, of op welke andere wijze dan ook, worden overgenomen.

INHOUDSOPGAVE

RAPPORT OVER DE BACHELOROPLEIDING BACHELOR OF LAWS IN DE RECHTEN EN DE MASTEROPLEIDING MASTER OF LAWS IN DE RECHTEN VAN DE VRIJE UNIVERSITEIT BRUSSEL.....	4
ADMINISTRATIEVE GEGEVENS VAN DE OPLEIDINGEN.....	4
ADMINISTRATIEVE GEGEVENS VAN DE INSTELLING	5
SAMENSTELLING VAN DE COMMISSIE.....	5
WERKWIJZE VAN DE COMMISSIE	5
SAMENVATTEND OORDEEL VAN DE COMMISSIE.....	7
BEHANDELING VAN DE STANDAARDEN UIT HET KADER OPLEIDINGSACCREDITATIE – VLAANDEREN 2015-2021.....	9
BIJLAGEN	21
BIJLAGE 1: PERSONALIA VAN DE LEDEN VAN DE VISITATIECOMMISSIE	23
BIJLAGE 2: BEZOEKPROGRAMMA	24
BIJLAGE 3: BESTUDEERDE MATERIALEN	26

Dit rapport is vastgesteld op 10 april 2017.

RAPPORT OVER DE BACHELOROPLEIDING BACHELOR OF LAWS IN DE RECHTEN EN DE MASTEROPLEIDING MASTER OF LAWS IN DE RECHTEN VAN DE VRIJE UNIVERSITEIT BRUSSEL

Dit rapport volgt het Kader Opleidingsaccreditatie – Vlaanderen 2015-2021 van de NVAO (d.d. 20 maart 2015).

ADMINISTRATIEVE GEGEVENS VAN DE OPLEIDINGEN

Bacheloropleiding Bachelor of Laws in de rechten

Naam van de opleiding:	Bachelor of Laws in de rechten
Graad van de opleiding:	Bachelor
Specificatie:	of Laws
Kwalificatie:	Rechten
Oriëntatie van de opleiding:	Academisch gerichte bachelor
Titel houder diploma:	Bachelor, geen bijkomende titel
Afstudeerrichtingen:	geen
Onderwijstaal:	Nederlands
Opleidingstraject voor werkstudenten:	Ja
Studieomvang:	180 SP
Domeinspecifieke leerresultaten:	https://www.nvao.net/sites/default/files/documents/DLR%20Bachelor%20of%20Laws%20in%20de%20rechten.pdf
Vervaldatum accreditatie:	30/09/2017
Studiegebied:	Rechten, notariaat en criminologische wetenschappen
ISCED – benaming van het studiegebied:	Business, administration and law – Law

Masteropleiding Master of Laws in de rechten

Naam van de opleiding:	Master of Laws in de rechten
Graad van de opleiding:	Master
Specificatie:	of Laws
Kwalificatie:	Rechten
Oriëntatie van de opleiding:	Master
Titel houder diploma:	Master, geen bijkomende titel
Afstudeerrichtingen:	1. Fiscaal recht; 2. Burgerlijk en procesrecht; 3. Publiek recht; 4. Economisch recht; 5. Strafrecht; 6. Sociaal recht; 7. Criminologie; 8. Dual Master in Comparative Corporate and Financial Law (interuniversitair programma met Leeds University, VK); 9. International en Europees recht; 10. Law in an international context (uitdovend); 11. Onderwijs (niet in de scope van deze visitatie betrokken).
Onderwijstaal:	Nederlands. Voor de Dual Master in Comparative Corporate and Financial Law zijn de onderwijstalen Nederlands en Engels.
Opleidingstraject voor werkstudenten:	Ja, m.u.v. de afstudeerrichting Dual Master in Comparative Corporate and Financial Law.
Studieomvang:	120 SP
Domeinspecifieke leerresultaten:	https://www.nvao.net/sites/default/files/documents

	/DLR%20Master%20of%20Laws%20in%20de%20rechten.pdf
Vervaldatum accreditatie:	30/09/2017
Studiegebied:	Rechten, notariaat en criminologische wetenschappen
ISCED – benaming van het studiegebied:	Business, administration and law – Law

ADMINISTRATIEVE GEGEVENS VAN DE INSTELLING

Naam van de instelling:	Vrije Universiteit Brussel Pleinlaan 2 B-1050 BRUSSEL
Status van de instelling:	Ambtshalve geregistreerde instelling
Vestiging:	Brussel
Associatie:	Universitaire Associatie Brussel

SAMENSTELLING VAN DE COMMISSIE

De NVAO heeft op 17 februari 2017 ingestemd met de samenstelling van de commissie. De commissie die de bacheloropleiding Bachelor of Laws in de rechten en de masteropleiding Master of Laws in de rechten beoordeelde bestond uit:

- Em. prof. dr. M. (Marc) baron Bossuyt, emeritus hoogleraar aan de Universiteit Antwerpen en emeritus voorzitter van het Grondwettelijk Hof;
- Prof. dr. P. (Patrick) Humblet, gewoon hoogleraar Sociaal Recht, Universiteit Gent;
- F. (Filip) Van Volsem, Raadsheer in het Hof van Cassatie;
- Em. prof. dr. J. (Johan) Verstraete, emeritus hoogleraar Katholieke Universiteit Leuven;
- Ben Schaumont LLB, masterstudent Rechten, Universiteit Gent.

In eerste instantie zou de commissie zijn voorgezeten door em. prof. dr. F. (Françoise) Tulkens. Zij trok zich echter kort voor het locatiebezoek terug wegens gezondheidsredenen. Prof. Bossuyt was bereid het voorzitterschap op zich te nemen, waardoor het bezoek alsnog doorgang kon vinden.

De commissie werd ondersteund door dr. Marianne van der Weiden, die optrad als secretaris.

De personalia van de commissieleden zijn opgenomen in Bijlage 1.

WERKWIJZE VAN DE COMMISSIE

Vorbereiding

QANU ontving het zelfevaluatie-rapport van de Bachelor en Master of Laws in de rechten op 15 december 2016. De Vrije Universiteit Brussel (VUB) stuurde het rapport rechtstreeks aan de leden van de visitatiecommissie. Zij lazen het zelfevaluatie-rapport en formuleerden naar aanleiding ervan vragen en opmerkingen. De secretaris groepeerde de vragen en opmerkingen per onderwerp in een samengesteld document. Additionele vragen van de commissieleden werden aan de opleiding toegestuurd met het verzoek om deze nadere informatie tijdens het bezoek ter inzage te leggen.

Naast het zelfevaluatie-rapport ontvingen de commissieleden masterproeven. In samenspraak met de voorzitter van de commissie selecteerde de secretaris een steekproef van tien scripties. Hierbij is bewust gekozen voor scripties uit alle afstudeerrichtingen, verschillende beoordelingscategorieën (voldoende; ruim voldoende; goed), dag- en werkstudenten, en verschillende academiejaren (2014-2015 en 2015-2016). Bij de scripties ontvingen de leden ook de beoordelingsformulieren die door de examinatoren waren ingevuld.

De commissie besteedde zorg aan het beoordelen van het wetenschappelijk niveau van de scripties, de eisen die door de opleiding aan de scripties worden gesteld en de zorgvuldigheid van de inhoudelijke beoordeling daarvan door de staf. In de scriptie dient de student immers aan te tonen over de vereiste kwalificaties te beschikken. De leden stuurden hun bevindingen voorafgaand

aan het bezoek aan de secretaris, die er een overzicht van opstelde. Een overzicht van de bestudeerde scripties is opgenomen in bijlage 3.

Voor het bepalen van het gerealiseerde bachelorniveau werd afgesproken dat drie representatieve opleidingsonderdelen tijdens het bezoek ter inzage zouden liggen. De commissie nam kennis van de materialen en toetsen van de opleidingsonderdelen Rechtsmethodologie III, Strafprocesrecht en Gezins- en familiaal vermogensrecht.

Voorafgaand aan het visitatiebezoek stelde de secretaris een conceptprogramma op, dat in overleg met de visitatiecoördinator bij de opleidingen en de voorzitter van de commissie werd aangepast aan de specifieke situatie van de opleiding. Op verzoek van QANU stelde de visitatiecoördinator representatieve gesprekspanels samen. De commissie ontving voorafgaand aan het bezoek een overzicht van de gesprekspartners en stemde in met de door de opleiding gemaakte selectie. Een overzicht van het programma met alle gesprekspartners is opgenomen als bijlage 2 bij dit rapport. Voorafgaand aan het locatiebezoek werden zowel medewerkers als studenten op de hoogte gebracht van een spreekuur, waarin zij vertrouwelijk met de commissie konden spreken. Van dit spreekuur is geen gebruik gemaakt.

Bezoek

Het bezoek aan de opleidingen vond plaats op 1 en 2 maart 2017. Voorafgaand aan het bezoek hield de commissie op de avond van 28 februari en aan het begin van de dag op 1 maart een voorbereidend overleg. Tijdens deze vergaderingen besprak de commissie het te hanteren beoordelingskader en werden de eerste indrukken uitgewisseld. Verder werden op grond van de inhoudelijke expertise van de commissieleden afspraken gemaakt over de taakverdeling en noteerde de commissie welke vragen ze in de verschillende gesprekken wilde stellen.

Tijdens het bezoek sprak de commissie met (een representatieve vertegenwoordiging van) het management, studenten, docenten, alumni en werkveld, opleidingsraad, examencommissie en ombuds. De commissie nam ook kennis van het materiaal dat ter inzage lag. Een overzicht van deze materialen is opgenomen in bijlage 3. De commissie heeft een deel van de laatste dag van het bezoek gebruikt om de mondelinge rapportage van de voorzitter voor te bereiden en te discussiëren over de beoordeling van de opleiding. Aan het einde van het bezoek presenteerde de voorzitter de algemene waarnemingen en indrukken van de commissie over de rechtenopleidingen.

Rapportage

De secretaris heeft op basis van de bevindingen van de commissie een conceptrapport opgesteld. Dit conceptrapport is voorgelegd aan de leden van de commissie en op basis van hun feedback aangepast. Na vaststelling is het conceptrapport vervolgens naar de instelling gestuurd voor een controle op feitelijke onjuistheden. De opmerkingen van de opleidingen zijn besproken met de voorzitter van de commissie, waarna de secretaris het definitieve rapport opmaakte en voor een laatste ronde van commentaar rondstuurde aan de commissie ter vaststelling.

Beslisregels

In overeenstemming met het Kader Opleidingsaccreditatie – Vlaanderen 2015-2021 van de NVAO heeft de commissie de volgende definities voor de beoordeling van de afzonderlijke standaarden en de opleidingen als geheel gehanteerd:

Basiskwaliteit

Betekent dat de generieke kwaliteitswaarborg aanwezig is en de opleiding – of een opleidingsvariant – voldoet aan de kwaliteit die in internationaal perspectief redelijkerwijs mag worden verwacht van een bachelor- of masteropleiding in het hoger onderwijs.

Voldoende

De opleiding voldoet voor deze standaard aan de basiskwaliteit want zij vertoont een acceptabel niveau over de hele breedte van de onderliggende criteria.

Onvoldoende

De generieke kwaliteitswaarborg is onvoldoende aanwezig.

SAMENVATTEND OORDEEL VAN DE COMMISSIE

Standaard 1. Beoogd eindniveau

Het beoogde eindniveau van de bachelor- en de masteropleiding rechten aan de Vrije Universiteit Brussel (VUB) is gespecificeerd in opleidingsspecifieke leerresultaten die aansluiten bij de domeinspecifieke leerresultaten die door de Nederlands-Vlaamse Accreditatieorganisatie (NVAO) in 2014 zijn gevalideerd. De VUB beoogt in de bacheloropleiding een brede basis aan te brengen, terwijl de masteropleiding is gericht op verdieping en specialisatie. Zowel uit de documentatie als uit de gesprekken maakte de commissie op dat de rechtenopleidingen van de VUB een eigen profiel kennen waarmee ze zich onderscheiden van andere rechtenopleidingen in Vlaanderen. De opleidingen profileren zich door het aanbieden van onderwijs dat studenten zich laat ontplooiën tot 'redelijk eigenzinnige' individuen met een 'vrije' onderzoekende houding. Op die manier worden studenten voorbereid op hun professionele loopbaan en op het zelfstandig beoefenen van de wetenschap in een samenleving die een grensoverschrijdend, meertalig en multicultureel karakter heeft. Hoewel er door de reguliere contacten voldoende afstemming is met het werkveld en door aansluiting bij de domeinspecifieke leerresultaten voldoende gewaarborgd is dat het eindniveau aansluit bij nationale en internationale eisen, adviseert de commissie de opleidingen om de internationale benchmark en de werkveldbevraging, die als voornemen in het zelfevaluatierapport staan vermeld, daadwerkelijk uit te voeren.

Standaard 2. Onderwijsleeromgeving

De commissie is van oordeel dat de opbouw van het programma voor de beide opleidingen doordacht en degelijk is. De leerlijnen en het concentrisch onderwijsmodel zorgen voor een goede samenhang. Er is systematische aandacht voor methodologie. Het studiemateriaal laat zien dat de inhoud van de opleidingen up-to-date is en dat studenten in de bacheloropleiding de beoogde brede basis wordt geboden, waarop in de masteropleiding wordt voortgebouwd. De grote aandacht voor taalvaardigheid in Nederlands, Frans en Engels onderscheidt de opleidingen van andere rechtenopleidingen. De kleinschaligheid en praktijkgerichtheid waarmee de opleidingen zich willen profileren, komen in de gehanteerde werkvormen zichtbaar tot uiting en worden door de studenten en alumni zeer gewaardeerd. De mogelijkheid van een stage als keuzevak in de masteropleiding bestaat nu in twee afstudeerrichtingen. De studenten vinden dit een nuttig onderdeel. Het verdient aanbeveling na te gaan of dit ook in andere richtingen kan worden ingevoerd. De verkorte bachelor, het schakel- en voorbereidingsprogramma dat de masteropleiding biedt voor zij-instromers en de grote inspanningen voor werkstudenten verdienen een positieve vermelding. Door intensieve studietrajectbegeleiding slagen de opleidingen erin ook de instromende studenten uit minder kansrijke groepen succesvol te laten studeren.

De staf wordt gevormd door een enthousiast en deskundig docentenkorps. De werkdruk is hoog en het aantal deeltijdaanstellingen is opvallend groot. Hoewel de staf beweert niet gebukt te gaan onder de werkdruk en de bereikbaarheid voor studenten niet zou lijden onder de deeltijdaanstellingen, vraagt de commissie zich toch af of de fractionering van lesopdrachten niet nadelig is voor de uitvoering van het studieprogramma. De commissie adviseert het aandeel deeltijdaanstellingen in verhouding tot de voltijdaanstellingen terug te brengen en meer voltijdse docenten aan te stellen. De docenten hebben sterke verbindingen met de juridische praktijk, waardoor ze het recht in hun onderwijs voor de studenten heel bevattelijk kunnen voorstellen. De opleidingen besteden veel aandacht aan onderwijsprofessionalisering.

Wat betreft de voorzieningen is de commissie positief over de studiebegeleiding en de lesopnames. De bibliotheek is verdienstelijk als basisbibliotheek, maar voor een masteropleiding, waar grondig opzoekwerk wordt verondersteld, is een uitgebreidere collectie gewenst. Ondanks de recente budgetverhogingen kan de achterstand niet voldoende worden ingehaald. De commissie beveelt de VUB aan een ernstige inspanning te plegen om de historische achterstand van de bibliotheekcollectie weg te werken.

Samenvattend concludeert de commissie dat de onderwijsleeromgeving de studenten in staat stelt de beoogde leerresultaten te realiseren. In de leeromgeving komen de specifieke kenmerken van de opleidingen goed tot hun recht.

Standaard 3. Gerealiseerd eindniveau

Uit de voorgelegde documenten en de gesprekken is de commissie gebleken dat de opleidingen sinds ongeveer anderhalf jaar ernstige inspanningen hebben ondernomen om het formele beoordelings- en toetsstelsel aanzienlijk te versterken. Het toetsbeleid is gebaseerd op vijf principes, de vijf c's: (1) een congruent didactisch ontwerp, (2) een combinatie van

evaluatievormen, (3) duidelijke communicatie naar de studenten, (4) valide en betrouwbare constructie, en (5) rekening houden met contextfactoren. Deze principes zijn uitgewerkt in praktische richtlijnen. De opleidingsraad vervult een sleutelrol bij de uitwerking van het toetsbeleid en heeft voor de bewaking ervan een monitoringscommissie ingesteld die nog op koersnelheid moet komen. Als instrumenten hanteren de opleidingen een opleidingsmatrix om de mix van toetsvormen te garanderen, toetsmatrijzen om de validiteit te borgen en vooraf opgestelde vragen, beoordelingscriteria en puntenverdelingen alsmede antwoord- of beoordelingsmodellen om de betrouwbaarheid te vergroten. Ook de beoordeling van stages en masterproeven is gedetailleerd uitgewerkt. Aan de hand van de opleidingsonderdeelfiches wordt systematisch gecontroleerd of de toetsing aan de vastgestelde criteria voldoet en zo nodig wordt dit aangevuld en aangepast. Studenten worden goed geïnformeerd over de toetsing van de opleidingsonderdelen, waarbij het online leerplatform PointCarré een belangrijke rol speelt, en er zijn ruime mogelijkheden voor inzage en feedback. Door deze maatregelen is het beoordelings- en toetsingssysteem transparant, valide en betrouwbaar. De commissie adviseert de monitoringscommissie systematisch in te zetten voor blijvende kwaliteitsbewaking. De examencommissie is in staat op basis van deliberatie adequate beslissingen te nemen over diplomering, toekenning van graden en studievoortgang.

Zowel bij de bachelor- als de masteropleiding wordt het beoogde eindniveau gerealiseerd. De commissie heeft toetsen ingezien die het eindniveau van de bacheloropleiding weergeven en vindt die van het juiste niveau. De commissie heeft een representatieve selectie van tien masterproeven en bijbehorende beoordelingen bestudeerd. De commissie kan zich vinden in de beoordelingen die door de opleiding gegeven zijn. Ook uit het gesprek met de alumni en werkgevers blijkt dat de afgestudeerden aan het beoogde eindniveau voldoen. De punten waarop de opleidingen zich willen profileren, zoals mondigheid, praktijkgerichtheid en brede taalvaardigheid, blijken in de praktijk goed tot hun recht te komen.

De commissie beoordeelt de Standaarden uit het Kader Opleidingsaccreditatie als volgt:

Bacheloropleiding Bachelor of Laws in de rechten

Standaard 1: Generieke kwaliteitswaarborg: beoogd eindniveau	voldoende
Standaard 2: Generieke kwaliteitswaarborg: onderwijsleeromgeving	voldoende
Standaard 3: Generieke kwaliteitswaarborg: gerealiseerd eindniveau	voldoende
Eindoordeel	voldoende

Masteropleiding Master of Laws in de rechten

Standaard 1: Generieke kwaliteitswaarborg: beoogd eindniveau	voldoende
Standaard 2: Generieke kwaliteitswaarborg: onderwijsleeromgeving	voldoende
Standaard 3: Generieke kwaliteitswaarborg: gerealiseerd eindniveau	voldoende
Eindoordeel	voldoende

Bovenstaande beoordeling heeft betrekking op alle onderliggende opleidingsvarianten (inclusief de werkstudentenvariant en alle afstudeerrichtingen). De voorzitter en de secretaris van de commissie verklaren hierbij dat alle commissieleden kennis hebben genomen van dit rapport en instemmen met de hierin vastgestelde oordelen. Zij verklaren ook dat de beoordeling in onafhankelijkheid heeft plaatsgevonden.

Datum: 10 april 2017

Em. prof. dr. M. (Marc) baron Bossuyt,
voorzitter

Dr. M.J.H. (Marianne) van der Weiden,
secretaris

BEHANDELING VAN DE STANDAARDEN UIT HET KADER OPLEIDINGSACCREDITATIE – VLAANDEREN 2015-2021

Standaard 1: Generieke kwaliteitswaarborg: beoogd eindniveau

Het beoogde eindniveau van de opleiding wordt bepaald aan de hand van de wijze waarop de niveaudecriptoren zijn vertaald in opleidingsspecifieke leerresultaten die voldoen aan de internationale eisen met betrekking tot de inhoud, het niveau en de oriëntatie

Criteria:

De beoogde opleidingsspecifieke leerresultaten passen voor niveau en oriëntatie (bachelor of master; professioneel of academisch gericht) binnen het Vlaamse kwalificatieraamwerk en, indien beschikbaar, de relevante domeinspecifieke leerresultaten. Ze sluiten aan bij de actuele eisen die in internationaal perspectief vanuit het beroepenveld en het vakgebied worden gesteld aan de inhoud van de opleiding.

Oordeel:

De visitatiecommissie geeft een gewogen en gemotiveerd oordeel "voldoende" of "onvoldoende".

Bevindingen

Het beoogde eindniveau van de bachelor- en de masteropleiding rechten is gespecificeerd in opleidingsspecifieke leerresultaten. De commissie heeft kennisgenomen van deze leerresultaten in het zelfevaluatie rapport. Ze sluiten aan bij de domeinspecifieke leerresultaten die door de Nederlands-Vlaamse Accreditatieorganisatie (NVAO) in 2014 zijn gevalideerd. Daarmee voldoen ze aan de Vlaamse kwalificatiestructuur.

De commissie stelt vast dat de VUB met de opleidingsspecifieke leerresultaten in de bacheloropleiding een brede basis beoogt en dat de masteropleiding is gericht op verdieping en specialisatie. In de bacheloropleiding ontwikkelen de studenten parallel hun juridische en hun generieke vaardigheden. De opleiding legt veel nadruk op een stevige juridische basiskennis, in een brede bedding van sociale en humane wetenschappen (economie, psychologie en sociologie), en op de methodologie van het recht als basis voor een wetenschappelijke en onderzoeksmatige aanpak. Na de bacheloropleiding kunnen studenten verder studeren in de masteropleiding of op de arbeidsmarkt aan het werk in een parajuridische functie. Uit de gesprekken tijdens het bezoek bleek dat dit laatste een realistisch perspectief is, hoewel vrijwel alle studenten doorgaan met de masteropleiding. In de masteropleiding kunnen de studenten uit een breed palet aan afstudeerrichtingen kiezen, die tezamen het volledige spectrum van de rechtsgeleerdheid omvatten. Studenten worden opgeleid tot zelfstandig denkende, kritische juristen en er is veel aandacht voor rechtsvergelijking en reflectie. De studenten met wie de commissie heeft gesproken lieten zien dat ze mondig waren en hun meningen goed konden onderbouwen. De opleidingen onderhouden intensieve contacten met het werkveld, waardoor er sprake is van voldoende aansluiting op de beroepspraktijk.

Zowel uit de documentatie als uit de gesprekken blijkt dat de rechtenopleidingen van de VUB een eigen profiel kennen waarmee ze zich onderscheiden van andere rechtenopleidingen in Vlaanderen. De opleidingen van de VUB profileren zich door het aanbieden van onderwijs dat studenten zich laat ontplooiën tot 'redelijk eigenzinnige' individuen met een 'vrije' onderzoekende houding. Op die manier worden studenten voorbereid op hun professionele loopbaan en op het zelfstandig beoefenen van de wetenschap in een samenleving die een grensoverschrijdend, meertalig en multicultureel karakter heeft. Dit vertaalt zich onder andere in de grote aandacht voor rechtsmethodologie, de aandacht voor taal (zowel Nederlands als Frans en Engels) en de praktijkgerichtheid. Ook het uitgewerkte programma voor werkstudenten past bij dit profiel. Onder standaard 2 gaat de commissie nader in op de uitwerking van de onderscheidende kenmerken in het onderwijsprogramma en de begeleiding.

Overwegingen

De commissie is op grond van de documentatie en de gesprekken van oordeel dat de beoogde leerresultaten van de bachelor- en de masteropleiding beantwoorden aan nationale en internationale eisen. De commissie vindt het positief dat de opleidingen een eigen profiel hebben gekozen en ziet dat terug in de opleidingsspecifieke leerresultaten. Door de praktijkgerichte benadering met een groot belang voor methodologie blijken er studenten met een bachelordiploma als paralegal in de praktijk aan het werk te zijn. De commissie vindt de aandacht voor de praktijk

opvallend sterk. De opleidingen profileren zich ook doordat ze de enige zijn in de Vlaamse Gemeenschap met een specifiek programma voor werkstudenten. De hoofdstedelijke context komt tot uitdrukking in de diversiteit van de instroom en de aandacht voor het Frans. De commissie is van oordeel dat er door de reguliere contacten voldoende afstemming is met het werkveld en dat door de aansluiting bij de domeinspecifieke leerresultaten voldoende gewaarborgd is dat het eindniveau aansluit bij nationale en internationale eisen. Toch adviseert ze de opleidingen om de internationale benchmark en de werkveldbevraging, die als voornemen in het zelfevaluatierapport staan vermeld, daadwerkelijk uit te voeren. Daarmee kan het niveau van de opleidingen ook in de toekomst gegarandeerd blijven. De commissie concludeert dat het beoogde eindniveau van de bachelor- en de masteropleiding voldoen aan de eisen.

Conclusie

Bacheloropleiding Bachelor of Laws in de rechten: de commissie beoordeelt Standaard 1 als 'voldoende'.

Masteropleiding Master of Laws in de rechten: de commissie beoordeelt Standaard 1 als 'voldoende'.

Standaard 2: Generieke kwaliteitswaarborg: onderwijsleeromgeving

De onderwijsleeromgeving maakt het voor de studenten mogelijk de beoogde leerresultaten te realiseren.

Criteria:

De inhoud en de vormgeving van het programma, met inbegrip van de opleidingsspecifieke onderwijs- en leervormen, het ingezette personeel en de voorzieningen stellen de toegelaten studenten in staat de beoogde leerresultaten te bereiken. Programma, docenten en voorzieningen vormen een voor studenten samenhangende onderwijsleeromgeving.

Oordeel:

De visitatiecommissie geeft een gewogen en gemotiveerd oordeel "voldoende" of "onvoldoende".

Bevindingen

Inhoud en vormgeving van het programma

De bacheloropleiding omvat 180 studiepunten (SP) en bestaat uit vier modules. Module I en II vormen samen het eerste studiejaar van het modeltraject, module III het tweede jaar en module IV het derde jaar. Het modeltraject is een standaard studietraject dat aangeeft hoe een student binnen de nominale studieduur het diploma kan behalen. Module I (Reflectieopleidingsonderdelen, 26 SP) bestaat uit opleidingsonderdelen uit aanverwante studiegebieden (politieke geschiedenis, sociologie, psychologie, rechtsfilosofie en economie) en geeft de studenten een brede wetenschappelijke vorming. In module II (Juridische opleidingsonderdelen: algemeen, 34 SP) start het vaardighedenonderwijs en komen de eerste inleidende opleidingsonderdelen aan bod. Dit wordt gevolgd door module III (Juridische opleidingsonderdelen: inleidend, 60 SP) en module IV (Juridische opleidingsonderdelen: verdiepend, 60 SP). In elk studiejaar is een onderdeel Rechtsmethodologie opgenomen, waarin het methodologie- en vaardighedenonderwijs zijn gebundeld. Vaardigheden worden daarnaast geoefend in practica bij de vakken 'Gerechtelijk recht', 'Strafprocesrecht', 'Rechtsbescherming tegenover de overheid' en 'Wetgevingsleer en -techniek'. In 'Rechtsmethodologie II en français juridique' wordt specifiek aandacht besteed aan taalbegeleiding juridisch Frans.

De masteropleiding omvat 120 SP en bestaat uit verdiepende opleidingsonderdelen (57 SP) die voor elke student verplicht zijn, een keuzeopleidingsonderdeel in het Frans aan de Université Libre de Bruxelles (ULB) (3 SP) en een reflectief keuzeopleidingsonderdeel (3 SP). Een student kan zich specialiseren in een van de afstudeerrichtingen: 'Burgerlijk en procesrecht', 'Economisch recht', 'Fiscaal recht', 'Internationaal en Europees Recht', 'Publiek recht', 'Sociaal recht', 'Strafrecht', 'Criminologie' en 'Dual Master in Comparative Corporate and Financial Law'. Een afstudeerrichting bestaat uit een combinatie van gespecialiseerde studiedelen en keuzevakken voor in totaal 36 SP, met uitzondering van de afstudeerrichting criminologie en de *dual master*, die uit 42 respectievelijk 48 SP bestaan. De *dual master* wordt deels aan de VUB (24 SP) en deels aan de University of Leeds (ten minste 24 SP) gevolgd en biedt de studenten op die manier een bijzondere meerwaarde. De masterproef bestaat uit twee onderdelen: Masterproef I: onderzoeksplan (7 SP, opgenomen in de 57 SP verdiepende opleidingsonderdelen) en Masterproef II: scriptie (21 SP).

Zowel in de bachelor- als in de masteropleiding herkent de commissie de twee leerlijnen van de opleiding: de inhoudelijke leerlijn en het vaardighedenonderwijs. De inhoudelijke leerlijn laat een duidelijke opbouw zien van inleidend naar verdiepend en vervolgens naar gespecialiseerd. Het concentrisch model zorgt ervoor dat studenten meer dan eens aan een leerresultaat werken, steeds op een hoger niveau. Het cursusmateriaal dat de commissie tijdens het bezoek heeft ingezien (handboeken, syllabi en readers) is compleet en up-to-date. De afstudeerrichtingen van de masteropleiding overspannen inhoudelijk het gehele scala van de rechtsgeleerdheid en hebben elk een duidelijk profiel dat volgens de commissie te eng noch te breed is. Het vaardighedenonderwijs bestaat uit de rechtsmethodologische onderdelen en de masterproef. De opbouw van het programma is logisch en vertoont een goede samenhang. De commissie vindt het positief dat het programma aangepast wordt als signalen van studenten, bijvoorbeeld over de moeilijkheidsgraad van een vak, daar aanleiding toe geven. Dit bleek uit het gesprek met studentleden van de opleidingsraad. Het vaardighedenonderwijs is een sterk punt van de opleiding. Tijdens het bezoek heeft de commissie hier een mooi voorbeeld van gezien bij het opleidingsonderdeel Strafprocesrecht, waar studenten een rechtsplegingsakte moeten analyseren en aangeven wat er fout is.

De opleidingen besteden veel aandacht aan taal. Het academisch Nederlands krijgt bijzondere aandacht in 'Rechtsmethodologie I'. Aan het begin van de werkcolleges leggen de studenten een verplichte taaltest af, waarna studenten die dat nodig hebben en die dat wensen, extra begeleiding kunnen krijgen. De taalvaardigheid Nederlands speelt een belangrijke rol bij Rechtsmethodologie II en III en in de masterproef. Wat betreft Franse taalvaardigheid, krijgen de studenten hoor- en werkcolleges juridisch Frans in 'Rechtsmethodologie II', volgen ze in het derde jaar van de bacheloropleiding het onderdeel 'Introduction à la recherche scientifique en droit' en volgen ze in de masteropleiding ten minste één onderdeel in het Frans aan de Université Libre de Bruxelles (ULB) of in het kader van een Erasmusuitwisseling. Het Academisch Centrum voor Talenonderwijs (ACTO) organiseert tandemprojecten waarbij ULB- en VUB-studenten elkaar ontmoeten en elkaar helpen bij het wederzijds aanleren van hun moedertaal. Hiervoor krijgen studenten een certificaat. Aandacht voor Engelse taalvaardigheid is er vooral in de masteropleiding. Alle studenten volgen het opleidingsonderdeel 'Introduction to Common Law and Legal English' in het eerste jaar van de masteropleiding en in elke afstudeerrichting is een rechtsvergelijkend vak in het Engels opgenomen. De commissie vindt het taalvaardigheidsonderwijs goed ontwikkeld en vindt de speciale aandacht voor het Frans passend voor de Brusselse context van de opleidingen.

Werkvormen

De opleidingen hanteren gevarieerde werkvormen en verschaften daar tijdens het bezoek een overzicht van in de opleidingsmatrix. Niet alleen in de werkcolleges, maar ook in de hoorcolleges slagen de docenten erin interactiviteit in te bouwen, bijvoorbeeld door het hanteren van een stelsysteem tijdens colleges om vragen te beantwoorden of door het posten van vragen vooraf op het elektronische leerplatform PointCarré. De studenten en alumni met wie de commissie heeft gesproken, waren zonder uitzondering enthousiast over het contact tussen docenten en studenten aan de VUB. Ze voelen zich vrij om vragen te stellen tijdens colleges en vinden de docenten goed benaderbaar. Ook zijn ze zeer te spreken over de individuele studietrajecten die zowel in de bachelor- als in de masteropleiding mogelijk zijn. De commissie is het met de studenten eens dat de opleidingen op dit vlak veel flexibiliteit bieden: in de eerste plaats is er het schakel- en voorbereidingsprogramma voor studenten die met een professioneel bachelordiploma rechten of een academisch bachelor- of masterdiploma in een andere discipline willen instromen in de masteropleiding. In de tweede plaats bieden de bachelor- en de masteropleiding een specifieke variant voor werkstudenten, met syntheselessen die 's avonds of op zaterdag worden gedoceerd. Ten behoeve van deze studenten worden lesopnames gemaakt en samen met de powerpointpresentaties ter beschikking gesteld. Tot slot lieten de studenten weten dat ze met de studietrajectbegeleidster en de docenten kunnen overleggen om hun traject aan te passen, bijvoorbeeld als ze vertraagd zijn.

In twee afstudeerrichtingen binnen de masteropleiding ('Internationaal en Europees recht' en 'Sociaal recht') kunnen de studenten als keuzevak een stage lopen. Hiermee wordt beoogd een brug te slaan tussen de theorie en de beroepspraktijk. De opleiding bewaakt dat de stageplaats voldoende gelegenheid biedt voor beoefening van het recht en dat er een goede stagebegeleider is. Uit het gesprek met de masterstudenten maakt de commissie op dat studenten de stages zeer waarderen en deels ook vrijwillig volgen in de zomervakantie. De commissie meent dat het goed zou zijn deze stagemogelijkheid als keuzevak uit te breiden naar andere afstudeerrichtingen en steunt daarom het plan van de opleiding om dit nader te onderzoeken.

Instream, doorstroom en rendement

Studenten kunnen zich inschrijven voor de bachelor- en de masteropleiding volgens de decretale en universitaire inschrijvingsregels. Voor toelating tot de bacheloropleiding is in principe een diploma secundair onderwijs vereist, voor de masteropleiding een bachelordiploma in de rechten. Voor aanstaande studenten heeft de bacheloropleiding startvereisten bepaald die een indicatie geven over de opleiding, het beoogde niveau en de verwachtingen naar de student toe, zodat ze een realistische inschatting kunnen maken of de studie aansluit bij hun capaciteiten en ambitie.

Een student volgt in beginsel het modeltraject dat de opleiding heeft opgesteld. De commissie heeft geen signalen gekregen dat het programma te zwaar is en niet studeerbaar zou zijn. Voor studenten die er niet in slagen het modeltraject te volgen, gelden inschrijvingsvoorwaarden (1) voor een opleidingsonderdeel en (2) voor een volgende module in de bacheloropleiding of voor de masteropleiding. Een verdiepend of gespecialiseerd opleidingsonderdeel kan pas worden gevolgd als het eraan voorafgaande inleidende onderdeel is behaald (vastgelegd in de zogenaamde pre- en corequisites); voor toelating tot een volgende module in de bacheloropleiding of tot de masteropleiding moet de student een minimum aantal SP hebben behaald. Hiermee wil de opleiding het studiesucces bevorderen. Studenten kunnen een beroep doen op de studietrajectcommissie als de voorwaarden tot onredelijke vertraging zouden leiden. De decaan neemt een besluit op basis van een advies van de studietrajectcommissie. Uit de gesprekken concludeert de commissie dat dit systeem naar tevredenheid functioneert.

Mede door de grootstedelijke context van de VUB is de instroom in de bacheloropleiding relatief heterogeen, met een oververtegenwoordiging van studenten die statistisch gezien een lagere kans op studiesucces hebben: studenten met minder wiskunde in hun vooropleiding, minder studenten uit het Algemeen Secundair Onderwijs, minder studenten met alleen Nederlands als thuistaal en meer studenten met een migratieachtergrond. Desondanks slaagt de opleiding erin een studierendement in de bacheloropleiding te behalen dat niet onderdoet voor het Vlaamse gemiddelde. De inspanningen op het gebied van opvolging en begeleiding van instromers die niet onmiddellijk slagen, het aanbod aan taalondersteuning en studievaardigheden, het formuleren van de pre- en corequisites om de studievoortgang te stimuleren en de open sfeer in de opleiding waardoor studenten zich gekend voelen, dragen hier naar het oordeel van de commissie aan bij. Het studierendement van de masteropleiding ligt lager dan het Vlaamse gemiddelde. Het gemiddeld hoge aantal zij-instromers (studenten die historisch nooit zijn ingeschreven als generatiestudenten aan de VUB) is hier mogelijk de oorzaak van. De commissie adviseert dit nader te onderzoeken, zoals ook in het zelfevaluatie rapport wordt aangekondigd.

Internationalisering

De opleidingen hebben een beleid ontwikkeld dat erop gericht is alle studenten internationale ervaring te laten opdoen. Het zelfevaluatie rapport vermeldt de initiatieven voor student- en docentmobiliteit en voor internationalisation@home (mogelijkheden voor studenten om aan de eigen universiteit in aanraking te komen met internationalisering). Omdat slechts een minderheid van de studenten internationaal mobiel is, hangt veel af van internationalisation@home. Hiervoor benutten de opleidingen zoveel mogelijk de Brusselse context, met de vele (internationale) instellingen die daar gevestigd zijn. Elke student komt in de bachelor- en masteropleiding in aanraking met Franstalige en in de masteropleiding met Engelstalige opleidingsonderdelen. Binnen Nederlandstalige opleidingsonderdelen werken de studenten met anderstalig studiemateriaal. Hoewel internationalisering niet expliciet aan de orde is geweest tijdens de gesprekken, heeft de commissie uit het zelfevaluatie rapport kunnen vaststellen dat de internationaliseringsvisie en -activiteiten aan de eisen voldoen. De *dual master* die de VUB in samenwerking met de University of Leeds aanbiedt, verdient in dit kader een positieve vermelding.

Personeel

Het personeel voor de opleidingen rechten bestaat uit zelfstandig academisch personeel (ZAP) en overig academisch personeel (OAP). Het ZAP omvat 37 personen die samen goed zijn voor 15,70 VTE. Met uitzondering van drie voltijds aangestelde ZAP-leden gaat het om deeltijdaanstellingen. De deeltijds aangestelde ZAP-leden zijn voor het overige deel van hun aanstelling extern werkzaam of bij een andere opleiding aan de VUB, bijvoorbeeld bij notariaat of een andere master-na-masteropleiding in de juridische faculteit. Het OAP bestaat uit 35 leden van het assisterend academisch personeel (AAP, 9,30 VTE) en zeven pedagogisch medewerkers (4,2 VTE). Daarnaast doet de opleiding een beroep op gastprofessoren, andere leden van het OAP (bijvoorbeeld onderzoekers) en een groot aantal vrijwillige wetenschappelijk medewerkers. Deze laatsten worden ingezet bij de beoordeling van masterproeven. De commissie beoordeelt het personeel als vakdeskundig: er is expertise in alle deelgebieden en daarnaast is er grote inbreng uit het werkveld, doordat veel deeltijddocenten hun aanstelling combineren met hun werk als magistraat,

advocaat en dergelijke. Uit de gesprekken bleek dat de studenten zeer positief zijn over de aandacht die de docenten besteden aan de praktische toepassing van het recht. Dit geldt ook voor de docenten die geen externe aanstelling hebben.

De student/stafratio bedraagt 51,87:1. Op basis hiervan meende de commissie dat de werkdruk zeer hoog is. Daarnaast vroeg de commissie zich af of het grote aantal deeltijdaanstellingen (met soms een zeer geringe omvang) niet ten koste ging van de bereikbaarheid van docenten voor de studenten. Uit de gesprekken met docenten bleek dat zij verklaarden de werkdruk niet als te belastend te ervaren, mede door de satisfactie die ze aan het onderwijs ontleen. Evenmin bleek dat de studenten zouden lijden onder de deeltijdse beschikbaarheid van hun docenten. De beperkte bereikbaarheid wordt deels ondervangen doordat ze telefonisch contact opnemen met hun docent, of een afspraak maken op het externe kantoor van de docent. De commissie constateert daarom dat de hoeveelheid personeel op zich voldoende is voor de uitvoering van het onderwijsprogramma. Desondanks vraagt de commissie zich af of de werkdruk en het grote aantal deeltijdaanstellingen niet ten koste gaan van de onderzoekscapaciteit van de opleidingen, waardoor de verwevenheid van onderzoek en onderwijs op termijn onder druk komt te staan.

Zowel uit de documentatie als uit de gesprekken blijkt dat de opleidingen veel aandacht besteden aan onderwijsprofessionalisering. Er is een verplicht onderwijsprofessionaliseringstraject voor beginnende docenten en er worden trainingen op diverse vlakken aangeboden, zowel door de opleidingsraad als door het Departement Onderwijs- en Studentenbeleid. De trainingen richten zich op uiteenlopende onderwerpen, zoals lesopnames, basisprincipes voor goed studiemateriaal, stemtechnieken, antwoord- en beoordelingsmodellen en toetsmatrijzen. Alle ZAP-leden worden beoordeeld in online studentenevaluaties. In het algemeen, zo blijkt uit het zelfevaluatie-rapport, zijn deze evaluaties goed tot zeer goed. Als blijkt dat een docent beneden de vastgestelde signaalwaarde scoort, wordt dit opgevolgd door de opleidingsraadvoorzitter, de decaan en de vice-rector Onderwijs- en Studentenbeleid. Bij bevorderingsbeslissingen spelen deze evaluaties een serieuze rol. De commissie vindt de aandacht voor de didactische kwaliteiten van de docenten zeer positief.

Opleidingsspecifieke voorzieningen

De opleidingsspecifieke studie- en trajectbegeleiding voor beide opleidingen bestaat uit de voorlichting vooraf en tijdens de opleiding, de studie(traject)begeleiding en de begeleiding bij probleemsituaties. De opleidingen besteden veel aandacht aan de informatievoorziening aan studenten. Alle benodigde informatie is te vinden in de opleidingsonderdeelfiches en is voor een deel van de opleidingsonderdelen aanvullend beschikbaar op PointCarré. Voor de opleidingen rechten en de master-na-masteropleidingen van de faculteit zijn drie studietrajectbegeleiders beschikbaar (2 VTE). Zij informeren de studenten over het opleidingsaanbod, de instroom- en doorstroomtrajecten, modaliteiten van flexibilisering en vrijstelling. Ze helpen studenten met studietrajectbegeleiding of studiebelemmeringen bij het plannen van individuele studietrajecten en worden daarin zeer gewaardeerd, zo bleek tijdens de gesprekken. De studenten klaagden in het gesprek met de commissie wel over het administratiesysteem: het digitaal aanmelden voor examens verliep zeer moeizaam en bericht over toegekende vrijstellingen kwam vaak erg laat. In een aanvullend gesprek met het opleidingsmanagement en de studietrajectbegeleider deed de commissie hier navraag naar. Daaruit blijkt dat de problemen onderkend zijn en dat voor beide problemen aanpassingen zijn ingevoerd. De exameninschrijving is daarmee echter nog niet optimaal en blijft een punt van aandacht. Voor het behandelen van vrijstellingsaanvragen is het proces gestroomlijnd en speelt de studietrajectcommissie een belangrijke faciliterende rol. Deze commissie komt wekelijks bij elkaar en bewaakt de gelijkberechtiging van studenten. Bij problemen en klachten kunnen studenten een beroep doen op de ombudspersoon. Uit het gesprek dat de commissie met haar voerde, blijkt dat zij studenten kan helpen die hun weg zijn kwijtgeraakt in het onderwijssysteem of die zich benadeeld voelen bij een examen. In het algemeen weet zij bij klachten een bevredigende oplossing te vinden, liet ze de commissie weten. Als dat niet lukt kan de student in beroep gaan bij de interne beroepscommissie (zie standaard 3).

Veel docenten maken lesopnames die ze via een website ter beschikking stellen aan de studenten. De opleidingen verschaffen hiervoor de faciliteiten en trainingen. De lesopnames zijn vooral voor de werkstudenten een belangrijke voorziening. Ze stellen hen in staat de lessen te volgen op een tijdstip dat hun schikt. Bij het maken van lesopnames geven de opleidingen prioriteit aan de opleidingsonderdelen waarvan het schriftelijke cursusmateriaal niet volledig is uitgewerkt. Ook als een docent in de lessen extra of nieuwe informatie toevoegt aan het uitgeschreven cursusmateriaal wordt dit via de lesopnames aan alle studenten kenbaar gemaakt, zodat ook degenen die de lessen niet volgen zich goed op de examens kunnen voorbereiden. De commissie waardeert dit beleid.

De bibliotheek is voor rechtenstudenten een cruciale voorziening. Uit het zelfevaluatie-rapport kreeg de commissie de indruk dat de bibliotheek enigszins beperkt is. In de gesprekken met het management en de docenten bleek dat de investeringen de laatste vijf jaar geëvolueerd zijn van € 284.506 (2012) naar € 383.940 (2017), wat een positieve ontwikkeling is. Tijdens een rondleiding in de bibliotheek kreeg de commissie een uitgebreider beeld van de faciliteiten. De commissie stelt vast dat de collectie als basisbibliotheek verdienstelijk is, maar vraagt zich af of ze voldoende is voor een masteropleiding, waar grondig opzoekwerk wordt verondersteld. Meer gespecialiseerde werken zijn vaak wel beschikbaar in de vakgroepen, waar ze kunnen worden geraadpleegd. Deze boeken zijn opgenomen in de centrale bibliotheekcatalogus. Doordat bij de oprichting de collectie is verdeeld over ULB en VUB, kan de bibliotheek niet beschikken over een voldoende historische collectie. De opleidingen vangen de beperkingen op door samen te werken met de ULB en studenten te verwijzen naar andere juridische bibliotheken in Brussel, zoals de Koninklijke Bibliotheek en de bibliotheken van de Nationale Bank en de Federale Overheidsdiensten. De commissie waardeert de inspanningen die de opleidingen verrichten om de beperktheid van de collectie op te vangen, maar stelt vast dat de opleidingen hierdoor afhankelijk zijn van externe instellingen waar de VUB geen directe invloed op heeft. Dat maakt de voorziening kwetsbaar.

Overwegingen

De commissie is van oordeel dat de opbouw van het programma voor de bachelor- en masteropleiding doordacht en degelijk is. De leerlijnen en het concentrisch model zorgen voor een goede samenhang. De commissie waardeert de systematische aandacht voor methodologie en de logische opbouw daarin. Het studiemateriaal dat de commissie kon inzien toont aan dat de inhoud van de opleidingen up-to-date is en studenten in de bacheloropleiding de beoogde brede basis biedt, waarop in de masteropleiding wordt voortgebouwd. De grote aandacht voor taalvaardigheid in Nederlands, Frans en Engels onderscheidt de opleidingen van andere. De kleinschaligheid en praktijkgerichtheid waarmee de opleidingen zich willen profileren, komen in de gehanteerde werkvormen zichtbaar tot uiting en worden door de studenten en alumni zeer gewaardeerd. De mogelijkheid van een stage als keuzevak in de masteropleiding bestaat nu in twee afstudeerrichtingen en de studenten vinden dit een nuttig onderdeel. Het verdient aanbeveling na te gaan of de stage ook in andere richtingen kan worden ingevoerd. De verkorte bachelor, het schakel- en voorbereidingsprogramma dat de masteropleiding biedt voor zij-instromers en de grote inspanningen voor werkstudenten verdienen een positieve vermelding. Door intensieve studietrajectbegeleiding slagen de opleidingen erin ook de instromende studenten uit minder kansrijke groepen succesvol te laten studeren.

De staf wordt gevormd door een zeer enthousiast en deskundig docentenkorps. De werkdruk is hoog en het aantal deeltijdaanstellingen is opvallend groot. Hoewel de staf niet gebukt lijkt te gaan onder de werkdruk en de bereikbaarheid voor studenten niet zou lijden onder de deeltijdaanstellingen, vraagt de commissie zich toch af of de fractionering van lesopdrachten bij ZAP en OAP niet nadelig is. De commissie vraagt zich af of het in die omstandigheden mogelijk is om onderzoek te doen op voldoende niveau en is bezorgd dat dit zijn weerslag heeft op de verwevenheid van onderzoek en onderwijs. De commissie adviseert het aandeel deeltijdaanstellingen in verhouding tot de voltijdaanstellingen terug te brengen en meer voltijdse docenten aan te stellen. De docenten hebben sterke verbindingen met de juridische praktijk, waardoor ze het recht in hun onderwijs voor de studenten heel bevattelijk kunnen voorstellen. Op basis van de voorgelegde stukken en de gesprekken met management en docenten heeft de commissie met waardering kunnen vaststellen dat sterk wordt ingezet op onderwijsprofessionalisering.

Wat betreft de voorzieningen is de commissie positief over de studiebegeleiding en de lesopnames. De bibliotheek is verdienstelijk als basisbibliotheek, maar heeft te kampen met een historische achterstand die niet geheel kan worden opgevangen door de recente budgetverhogingen. De commissie beveelt aan dat de VUB een ernstige inspanning pleegt om deze historische achterstand van de bibliotheekcollectie weg te werken.

Samenvattend concludeert de commissie voor beide opleidingen dat de inhoud en vormgeving van het programma, het ingezette personeel en de voorzieningen een passende onderwijsleeromgeving vormen die de studenten in staat stelt de beoogde leerresultaten te realiseren. In de leeromgeving komen de profilerende kenmerken van de opleiding goed tot hun recht.

Conclusie

Bacheloropleiding Bachelor of Laws in de rechten: de commissie beoordeelt Standaard 2 als 'voldoende'.

Masteropleiding Master of Laws in de rechten: de commissie beoordeelt Standaard 2 als 'voldoende'.

Standaard 3: Generieke kwaliteitswaarborg: gerealiseerd eindniveau

De opleiding beschikt over een adequaat systeem van beoordeling, toetsing en examinering en toont aan dat de beoogde leerresultaten worden gerealiseerd.

Criteria:

Het gerealiseerd niveau blijkt enerzijds uit de validiteit, betrouwbaarheid en transparantie van de beoordeling, en anderzijds uit de resultaten van de toetsing en de examinering van de studenten, en de mate van inzetbaarheid van de afgestudeerden op de arbeidsmarkt of doorstroom naar een vervolgopleiding.

Oordeel:

De visitatiecommissie geeft een gewogen en gemotiveerd oordeel "voldoende" of "onvoldoende".

Bevindingen

Toetsbeleid

De opleidingen zien toetsen als een belangrijke schakel in het onderwijs- en leerproces. In het zelfevaluatie-rapport staat beschreven dat het opleidingsspecifieke toetsbeleid is ingebed in de VUB-visie op evalueren in de betekenis van beoordelen en toetsen. Om dat kwaliteitsvol vorm te geven hanteert men vijf principes, de vijf c's: (1) een congruent didactisch ontwerp, (2) een combinatie van evaluatievormen, (3) duidelijke communicatie naar de studenten, (4) valide en betrouwbare constructie, en (5) rekening houden met contextfactoren. Deze principes zijn uitgewerkt in praktische richtlijnen voor mondelinge examens, het verloop van examens, beoordeling van de masterproef, plagiaat en plagiaatdetectie. Momenteel wordt gewerkt aan richtlijnen voor schriftelijke examens en voor papers en individuele opdrachten. De opleidingen bewaken de implementatie van de richtlijnen. Daarbij is sinds 2015 een belangrijke rol weggelegd voor de opleidingsraad (voor bachelor- en masteropleiding gezamenlijk), die op opleidingsdagen discussieert over het toetsbeleid en de gewenste mix van toetsvormen. Op de reguliere vergaderingen bespreekt de opleidingsraad de uitkomsten van studentenevaluaties en eventuele knelpunten die daaruit naar voren komen. Zo nodig wordt een remediëringstraject voor de betreffende docent ingezet. De opleidingsonderdeelfiches moeten door de opleidingsraad worden goedgekeurd, inclusief de toetsvormen. De opleidingsraad heeft een monitoringscommissie ingesteld die de beoordelingsformulieren van de masterproeven en de verplichte toetsmatrijzen en beoordelingsmodellen screent. Deze commissie is in 2016 ook gestart met de monitoring van de scores en wil in de toekomst cijfergegevens en de uitkomsten van focusgesprekken analyseren om de impact van het toetsbeleid op het studierendement te onderzoeken. Docenten zijn verplicht feedback aan de studenten te geven en studenten zijn hierover geïnformeerd. Bij de beoordeling van klachten en beroepen inzake examens houden de interne beroepscommissie en de ombudspersoon rekening met de visie en de richtlijnen. De interne beroepscommissie toetst op marginale wijze de naleving ervan door de individuele beoordelaars. De opleidingen organiseren trainingen om het academisch personeel de nodige competenties aan te brengen zodat ze de visie adequaat kunnen uitvoeren. Dit is een onderdeel van de onderwijsprofessionalisering. De commissie heeft aan de hand van de gesprekken met docenten en opleidingsraad en de notulen van de opleidingsraad uit 2015 en 2016 kunnen vaststellen dat de ontwikkeling van een geformaliseerd en veralgemeend toetsbeleid sinds 2015 serieus ter hand is genomen. De monitoringscommissie bestaat uit leden van de examencommissie, een student-lid en de voorzitter van de opleidingsraad. Ze kan bij haar werk een beroep doen op ondersteuning van een kwaliteitszorgmedewerker. De controle door de monitoringscommissie is nog heel recent en wordt nu uitgerold. Een aantal docenten heeft, zo bleek in het gesprek met de commissie, al het verzoek gekregen materialen aan te leveren. De docenten zijn van mening dat het kwaliteitszorgbeleid door de formalisering van praktijken die vaak al langer bestonden, nu waterdicht is.

Tijdens het bezoek heeft de commissie inzage gehad in de matrix van toetsvormen per opleidingsonderdeel. Daaruit blijkt dat er in de bacheloropleiding een brede mix van toetsvormen wordt ingezet. Er is een goede balans tussen mondelinge en schriftelijke examens, en ook het evalueren van casussen is een frequent ingezette vorm van toetsing. In de masteropleiding ziet de commissie dezelfde mix, met een groter aandeel van mondelinge examens. De studenten zijn zeer te spreken over het relatief grote aantal mondelinge examens, zo lieten zij de commissie weten. Zij zien het als een goede voorbereiding op de beroepspraktijk. Voor alle opleidingsonderdelen wordt summatief getoetst en in toenemende mate maken docenten gebruik van formatieve toetsing,

bijvoorbeeld in werkcolleges, bij het leren schrijven van wetenschappelijke teksten en bij procedurevakken en praktijkseminaries.

De validiteit van de beoordeling wordt gewaarborgd door twee verplichte maatregelen en een facultatieve. Verplicht is dat alle titularissen aan de hand van een toetsmatrijs aantonen dat de beoogde leerresultaten op een geëigende wijze worden getoetst en dat alle delen van de cursus evenwichtig in de toets aan bod komen. De monitoringscommissie screent deze matrijzen en helpt de docent bij het verbeteren ervan. Facultatief kunnen docenten hun vragen voorleggen aan een collega om na te gaan of de examenvragen corresponderen met de te toetsen leerresultaten. Uit de gesprekken met de docenten en de opleidingsraad blijkt dat het gebruik van toetsmatrijzen inmiddels gemeengoed is. De opleidingsraad bevestigt dat sinds september 2016 alle docenten hierover beschikken. Een belangrijk aspect is dat de beoordelings- en toetsmatrijzen gekoppeld zijn aan de informatie die studenten vooraf krijgen, zodat ze weten hoe ze zich op een examen moeten voorbereiden. Bij mondelinge examens worden dikwijls fichekaarten gebruikt, zodat alle delen van de cursus en alle kennisniveaus worden getoetst. De docenten informeerden de commissie dat deze vorm niet helemaal nieuw is en door een aantal docenten al werd gebruikt, maar dat deze methode nu is geformaliseerd en een van de standaardmethoden is ter verhoging van de validiteit.

De betrouwbaarheid van de toetsing wordt eveneens bewaakt door een combinatie van verplichte en facultatieve maatregelen voorafgaand aan en tijdens het examen. De titularis is verplicht op voorhand de examenvragen op te stellen, de beoordelingscriteria en puntenverdeling vast te stellen en antwoord- en beoordelingsmodellen te hanteren. Voorafgaand aan een examen kunnen docenten ervoor kiezen bij mondelinge examens een kaartenbak samen te stellen met vragen waaruit de student er een of meer trekt, en kunnen ze de vragen vooraf aan een collega voorleggen. Tijdens en rond het examen is de docent verplicht de examenbeslissing te motiveren, kan de student de aanwezigheid van een waarnemer vragen, voorziet de docent bij mondelinge examens in een geschikte, rustige omgeving en voldoende voorbereidingstijd, worden bij mondelinge examens aantekeningen gemaakt van de kern van het antwoord van de student of wordt met toestemming van de student een geluidsopname gemaakt en is de docent verplicht schriftelijke examens te bewaren. Facultatief kan de titularis bij een examen de aanwezigheid van een collega vragen. Specifiek voor de masterproef is de waarderingsschaal uitgewerkt in *rubrics* en is er een beoordelingsformulier dat elektronisch wordt ingevuld. Beoordelaars die onvoldoende gedetailleerde feedback geven bij hun beoordeling van een masterproef, worden daarop aangesproken, lieten de docenten de commissie weten tijdens het bezoek. Bij de mondelinge verdediging wordt met ingang van 2016-2017 gewerkt met een beperkt aantal juryvoorzitters voor alle presentaties. Dit garandeert de uniformiteit in beoordeling over afstudeerrichtingen heen. De juryvoorzitter vult een formulier in met daarin het gemotiveerde oordeel van de jury. Net als bij de masterproef zijn er stappen gezet om de stage op valide en betrouwbare wijze te beoordelen. Er is een waarderingsschaal ontwikkeld met een aantal criteria waarop gescoord moet worden, en voor het stageverslag krijgen de studenten duidelijk te horen op welke onderwerpen zij moeten ingaan. Uniforme standaardformulieren leiden tot grotere vergelijkbaarheid. De stagebegeleider verschaft informatie over het functioneren van de student, maar geeft geen punten. Uit de gesprekken met docenten en studenten concludeert de commissie dat de ingezette maatregelen goed bekend zijn en daadwerkelijk worden ingezet.

De transparantie van de toetsing wordt bevorderd door duidelijke communicatie aan de studenten. In de opleidingsonderdeelfiches is informatie over de vorm en inhoud van de toetsing opgenomen en in de colleges geven docenten hierover nadere uitleg. Veel docenten verschaffen voorbeeldvragen. Beoordelingscriteria en examens van vorig jaar (inclusief goede antwoorden) worden geplaatst op PointCarré en sommige docenten organiseren Q&A-sessies aan het eind van een semester. Na afloop van een examen zijn er altijd inzagemomenten en kunnen studenten beschikken over modelantwoorden. Studenten kunnen ook om individuele feedback vragen en in het gesprek met de commissie zeiden ze dat van deze mogelijkheid regelmatig gebruik wordt gemaakt. De studenten zijn in het algemeen tevreden over de informatievoorziening, zo bleek uit de gesprekken tijdens het bezoek.

De bevoegdheden van de examencommissie vertrekken van de cijfers die door titularissen gegeven zijn en aan het secretariaat zijn meegedeeld. De examencommissie neemt twee soorten beslissingen: (1) toekenning van het bachelor- en masterdiploma en een eventuele graad en (2) beslissingen over het verder zetten van een studietraject op basis van de OER-regels. Bij het eerste type beslissingen gaat de examencommissie uit van het kwantitatieve voorstel van het secretariaat (na een check op juistheid ervan) en hanteert ze een kwalitatieve benadering om dit eventueel om te buigen. Als kwalitatieve criteria gelden het profiel van de student (het globaal behaalde gemiddelde in bachelor- c.q. masteropleiding) en drie criteria die betrekking hebben op

het vak (verplicht of keuze; gewicht in totale opleiding; of de beoogde leerdoelen van het vak ook in andere opleidingsonderdelen zijn getoetst). De examencommissie kan een cijfer van een docent overrulen, niet door het te veranderen, maar door op basis ervan een andere beslissing te nemen dan volgens strikt kwantitatieve regels. Studenten die bezwaar willen maken tegen een gegeven beoordeling, dienen zich niet tot de examencommissie te richten, maar tot de interne beroepscommissie. Bij het tweede type beslissingen kan de examencommissie naar aanleiding van een gemotiveerd verzoek van de student afwijken van de regels in het Onderwijs- en examenreglement (OER). Hiermee heeft de examencommissie nog niet veel ervaring, omdat deze regeling pas sinds 2015-2016 is ingevoerd. Tot nu toe blijkt het meestal om persoonlijke omstandigheden te gaan en beoordeelt de examencommissie of deze gestaafd kunnen worden, of ze betrekking hebben op het lopende academiejaar en of ze de vertraging op aannemelijke wijze kunnen verklaren. De commissie vindt het positief dat de examencommissie de mogelijkheid heeft om op basis van kwantitatieve gegevens (examencijfers en behaalde SP) in deliberaties ook kwalitatieve overwegingen mee te laten wegen om op die manier zo goed mogelijk recht te doen aan de belangen van studenten.

Gerealiseerd eindniveau

Studenten tonen aan dat ze het eindniveau van de bacheloropleiding hebben gerealiseerd als ze voor alle opleidingsonderdelen zijn geslaagd en met name 'Rechtsmethodologie III' succesvol hebben afgerond. In 'Rechtsmethodologie III' komen de verschillende juridische vaardigheden samen: studenten moeten schriftelijk en mondeling rapporteren over een casus en een noot schrijven onder een gerechtelijke uitspraak. Tijdens het bezoek lag het evaluatiemateriaal van Rechtsmethodologie en van de opleidingsonderdelen 'Strafprocesrecht' en 'Gezins- en familiaal vermogensrecht' ter inzage. De commissie heeft deze materialen bestudeerd en stelt vast dat ze van het juiste niveau zijn. De commissie heeft ook kunnen vaststellen dat er geen aansluitingsproblemen zijn tussen de bachelor- en de masteropleiding, waaruit blijkt dat de bacheloropleiding een goede voorbereiding biedt op de masteropleiding.

Het gerealiseerde eindniveau van de masteropleiding wordt aangetoond in de masterproef. Deze bestaat uit twee delen: 'Masterproef I: onderzoeksplan' (in het eerste masterjaar) en 'Masterproef II: scriptie' (in het tweede masterjaar). In 'Masterproef I' verwerven de studenten de nodige onderzoekvaardigheden en in het definitieve onderzoeksplan beschrijven zij het onderwerp en de opzet van het onderzoek, de te hanteren methodologie en de bibliografie en het tijdspad. Het onderzoeksplan wordt mondeling gepresenteerd en verdedigd voor de titularis van 'Masterproef I'. Zowel het schriftelijke als het mondelinge gedeelte wordt gequoteerd op tien van de twintig punten. De beoordelingscriteria zijn aan het begin van het academiejaar bij de studenten bekend doordat ze mondeling worden meegedeeld en op PointCarré worden geplaatst. Zowel voor 'Masterproef I' als 'Masterproef II' is er een coördinator aangesteld die zorgt voor de communicatie van de beoordelingscriteria aan alle studenten.

In 'Masterproef II' schrijven de studenten een scriptie van veertig à zestig bladzijden. De masterproef toetst het vermogen van de studenten tot zelfstandig en kritisch rechtswetenschappelijk onderzoek. De beoordelingscriteria hebben betrekking op gespecialiseerde kennis, argumentatie en kritisch denken, oorspronkelijkheid en zelfstandigheid, logische opbouw en schriftelijke vaardigheden. Tot en met academiejaar 2015-2016 werd de masterproef door twee lezers gelezen, vanaf academiejaar 2016-2017 door één lezer (naast de promotor). Deze beoordelaars vullen onafhankelijk van elkaar hun voorlopige oordeel in op het elektronische beoordelingsformulier op het platform MaThis, een specifiek elektronisch platform voor de masterproef, en motiveren hun oordeel bij elk criterium. Aan het eind geven ze een samenvattend oordeel. De student krijgt de ingevulde formulieren (zonder voorlopig cijfer) ter voorbereiding op de mondelinge presentatie-verdediging. De beoordelaars voegen elk twee vragen bij die aan de student gesteld kunnen worden bij de presentatie-verdediging, waarvan er door loting twee worden geselecteerd. De jury bestaat uit een voorzitter en de twee beoordelaars. De mondelinge presentaties-verdedigingen worden sinds 2016-2017, zoals boven reeds vermeld, voorgezeten door een beperkt aantal juryvoorzitters. Een zelfde voorzitter zit dan jury's van verschillende afstudeerrichtingen voor, wat de uniformiteit van beoordelingen over de afstudeerrichtingen heen garandeert. Samen met het nieuwe beoordelingsformulier zorgt dit voor grotere validiteit van de beoordelingen. Het mondelinge gedeelte wordt gequoteerd op vier punten, het schriftelijke deel op zestien punten. Na afloop beraadslagen de beoordelaars over de toe te kennen cijfers, waarbij de voorzitter bemiddelt als de lezers het niet eens zijn. Om te slagen dient een student voor beide delen ten minste de helft van het maximale aantal punten te behalen.

De commissie heeft tien masterproeven bestudeerd. Dit was een representatieve selectie uit alle afstudeerrichtingen, verschillende beoordelingscategorieën (voldoende; ruim voldoende; goed),

dag- en werkstudenten, en verschillende academiejaren (2014-2015 en 2015-2016). Bij de scripties ontvingen de leden ook de beoordelingsformulieren die door de beoordelaars waren ingevuld. De commissie stelt vast dat ze zich kan vinden in de beoordelingen die door de opleiding gegeven zijn. In een aantal gevallen zou de commissie een iets hoger of een iets lager cijfer gegeven hebben, maar dit blijft alleszins binnen aanvaardbare marges. Het viel de commissie op dat sommige beoordelaars slechts een zeer beperkte of geen motivering gaven voor hun oordeel op de verschillende criteria. Studenten kregen zo minder feedback. De commissie verwacht dat dit door het nieuwe beoordelingsformulier en het toezicht op het juiste gebruik ervan voor masterproeven in het academiejaar 2016-2017 beter zal zijn.

Uit de alumni-enquête die in 2013 is afgenomen, blijkt dat de meerderheid van de masterafgestudeerden snel tot zeer snel een job heeft, voornamelijk in de juridische sector, en dat de alumni in grote meerderheid tevreden tot zeer tevreden zijn over hun job. Karakteristiek voor de VUB is dat ook bachelorgediplomeerden op de arbeidsmarkt terecht kunnen in parajuridische functies, zoals uit de gesprekken blijkt. Er is weinig informatie over het werkveld voor afgestudeerden van de bacheloropleiding, maar de commissie stelt vast dat het concentrische onderwijsmodel leidt tot een goede basis voor functies in de verzekeringswereld, bij banken, gemeenten en dergelijke. Vrijwel alle studenten stromen op dit moment echter door naar een masteropleiding. Tijdens het bezoek sprak de commissie met een aantal alumni die voor een deel ook het werkveld vertegenwoordigden. Allen kijken tevreden terug op hun opleiding. Als sterke punten van de opleidingen aan de VUB noemen ze dat studenten goed leren zich te presenteren (mede doordat er naar verhouding veel mondelinge examens zijn), de sterke praktijkgerichtheid en de aandacht voor talen. Het beheersen van juridisch Frans is een pluspunt. De commissie concludeert dat de afgestudeerden aan de eisen van de arbeidsmarkt voldoen en op die manier aantonen dat de beoogde leerresultaten worden gerealiseerd.

Overwegingen

Uit de voorgelegde documenten en de gesprekken is de commissie gebleken dat de opleidingen sinds ongeveer anderhalf jaar ernstige inspanningen hebben ondernomen om het formele beoordelings- en toetsingssysteem aanzienlijk te versterken. Door deze maatregelen is het toetsysteem transparant, valide en betrouwbaar. Er is een goede variatie aan toetsvormen, passend bij de leerdoelen. Aan de hand van de opleidingsonderdeelfiches wordt systematisch gecontroleerd of de toetsing aan de vastgestelde criteria voldoet en zo nodig wordt dit aangevuld en aangepast. De communicatie naar studenten toe zowel vóór, tijdens als na de toetsen is goed. De opleidingsraadvoorzitter zorgt voor een gedegen opvolging van het toetsbeleid. De monitoringscommissie is pas zeer recent ingesteld. De commissie adviseert deze systematisch in te zetten voor blijvende kwaliteitsbewaking. De examencommissie is in staat op basis van deliberatie adequate beslissingen te nemen over diplomering, toekenning van graden en studievoortgang.

Zowel bij de bachelor- als de masteropleiding is aangetoond dat het beoogde eindniveau gerealiseerd wordt. Voor de bacheloropleiding blijkt dat uit het eindniveau van de opleidingsonderdelen, met name 'Rechtsmethodologie III' en de probleemloze instroom van studenten met een bachelordiploma in de masteropleiding, voor de masteropleiding uit de bestudeerde masterproeven en uit het gesprek met de alumni en werkgevers. De punten waarop de opleidingen zich willen profileren, zoals mondigheid, praktijkgerichtheid en brede taalvaardigheid, blijken in de praktijk goed tot hun recht te komen.

Samenvattend concludeert de commissie dat de opleidingen beschikken over een adequaat systeem van beoordeling, toetsing en examinering en dat de beoogde leerresultaten worden gerealiseerd.

Conclusie

Bacheloropleiding Bachelor of Laws in de rechten: de commissie beoordeelt Standaard 3 als 'voldoende'.

Masteropleiding Master of Laws in de rechten: de commissie beoordeelt Standaard 3 als 'voldoende'.

EINDOORDEEL

De commissie stelt vast dat de beoogde leerresultaten van de bachelor- en de masteropleiding beantwoorden aan nationale en internationale eisen. De commissie vindt het positief dat de opleidingen een eigen profiel hebben gekozen en ziet dat terug in de opleidingsspecifieke leerresultaten. De opbouw van het programma is doordacht en degelijk, de inhoud is compleet en up-to-date. Het programma biedt studenten in de bacheloropleiding de beoogde brede basis, waarop in de masteropleiding wordt voortgebouwd. De staf is deskundig en gemotiveerd. De werkdruk is hoog en er zijn veel deeltijdaanstellingen. Hoewel dit de bereikbaarheid voor de studenten niet belemmert, adviseert de commissie voor een beter evenwicht toch te streven naar meer voltijdsaanstellingen. De studietrajectbegeleiding en lesopnames zijn goede voorzieningen; de bibliotheek kampt met een historische achterstand. In samenhang zorgen de inhoud en vormgeving van het programma, het ingezette personeel en de voorzieningen ervoor dat de studenten de beoogde leerresultaten kunnen realiseren. In de leeromgeving komen de profilerende kenmerken van de opleiding goed tot hun recht. Het is de commissie gebleken dat de opleidingen ernstige inspanningen hebben ondernomen om het formele beoordelings- en toetsingssysteem aanzienlijk te versterken. Door deze maatregelen is het toetsysteem transparant, valide en betrouwbaar. De opleidingen beschikken over een adequaat systeem van beoordeling, toetsing en examinering. Zowel bij de bachelor- als de masteropleiding wordt het beoogde eindniveau aantoonbaar gerealiseerd. Op grond van bovenstaande concludeert de commissie dat zowel de bachelor- als de masteropleiding aan de drie standaarden voldoet en dat de kwaliteit van beide opleidingen daarom voldoende is.

Conclusie

De commissie beoordeelt de Bacheloropleiding *Bachelor of Laws in de rechten* als 'voldoende'.

De commissie beoordeelt de Masteropleiding *Master of Laws in de rechten* als 'voldoende'.

ADVIEZEN VOOR VERBETERACTIES

Ter verdere versterking van de opleidingskwaliteit adviseert de commissie de opleidingen om de internationale benchmark en werkveldbevraging, waarvan de faculteit in het zelfevaluatie rapport melding maakt, op korte termijn uit te voeren. Daarnaast adviseert de commissie het aantal deeltijds aangestelde stafleden in verhouding tot het aantal voltijders terug te brengen en te zorgen voor een groter aandeel voltijdsaanstellingen. Wat betreft de bibliotheek, is de commissie van oordeel dat een ernstige inspanning noodzakelijk is om de historische achterstand van de bibliotheekcollectie weg te werken. Tot slot adviseert de commissie om de monitoringscommissie systematisch in te zetten voor blijvende bewaking van de evaluatiekwaliteit.

BIJLAGEN

BIJLAGE 1: PERSONALIA VAN DE LEDEN VAN DE VISITATIECOMMISSIE

Baron Marc Bossuyt, doctor in de rechten (Gent, 1968) en docteur ès sciences politiques (Genève, 1976), is emeritus buitengewoon hoogleraar volkenrecht en volkenrechtelijke instellingen van de Universiteit Antwerpen (sinds 2007), ere-Commissaris-generaal voor de vluchtelingen en de staatlozen (sinds 1997) en emeritus voorzitter van het Grondwettelijk Hof (sinds 2014). Hij is lid van het VN-Comité ter uitbanning van rassendiscriminatie, gewezen voorzitter van de VN-Commissie voor de rechten van de mens en gewezen voorzitter van de VN-Sub-Commissie ter bevordering en bescherming van de mensenrechten. Hij was gasthoogleraar aan de Santa Clara University (Californië), de Université du Burundi, de Université Nationale du Rwanda en de National Taiwan University, alsook Fellow aan het Stellenbosse Instituut vir gevorderde navorsing (STIAS).

Prof. dr. Patrick Humblet is als gewoon hoogleraar verbonden aan de faculteit Rechtsgeleerdheid van de Universiteit Gent. Van opleiding is hij licentiaat (1986) en doctor in de Rechten (1993). Hij was achtereenvolgens assistent aan de Universitaire Instelling Antwerpen (1987-1993), docent aan de UIA (1993-1995) en de UGent (1993-1998), hoofddocent UGent (1998-2004), hoogleraar UGent (2004-2010) en gewoon hoogleraar UGent (2010-heden). Hij was tevens als gastprofessor verbonden aan de Management School van de Universiteit Antwerpen (1995-2015), aan het Koninklijk Hoger Instituut voor Defensie en aan de Koninklijke Militaire School (2004-2014). Binnen de faculteit Rechtsgeleerdheid fungeerde hij als academisch secretaris (2000-2005), bibliotheekdirecteur (2006-2012) en onderwijsdirecteur (2002-2014). Hij leidde de vakgroep Sociaal recht van 2000 tot 2013. Professor Humblet was lid van de Raad van Gelijke Kansen Man/Vrouw (1999-2007) en de Adviescommissie Private Arbeidsbemiddeling van de Sociaal-Economische Raad van Vlaanderen (2002-2008).

Filip Van Volsem is licentiaat in de rechten (1986) en in de criminologie (1985). Hij was actief als fiscaal, parlementair en opsporingsambtenaar (1986-1995). Hij werkte als substituut-procureur des Konings (1995-2000) en rechter in de rechtbank van eerste aanleg te Dendermonde (2000-2005) en was ook raadsheer in het hof van beroep te Antwerpen (2005-2010), hoofdzakelijk in strafzaken. Sinds 2010 is hij raadsheer in het Hof van Cassatie waar hij zetelt in de strafkamer. Hij publiceert geregeld over straf(proces)rechtelijke thema's, is redactielid van Rechtspraak Antwerpen Brussel Gent - Strafrecht en Nullum Crimen en werkt geregeld mee aan door het Instituut voor de Gerechtelijke Opleiding georganiseerde opleidingen over strafrechtelijke thema's. Hij is tevens lid van de Sanctiecommissie van de Nationale Bank van België.

Johan Verstraete, doctor in de rechten (1966) en notaris sinds 1980, is emeritus-hoogleraar van de Katholieke Universiteit Leuven (sinds 2007) en erenotaris sinds 31 december 2009. Hij is lid van het Comité voor Studie- en Wetgeving van de Koninklijke Federatie van Belgische Notarissen (KFBN) sinds 1990 en was voorzitter van de Nederlandstalige Kamer van dat Comité. Hij is lid van het Wetenschappelijk Comité Ventôsestichting van de KFBN sinds 2010 en medeoprichter van de Stichting Openbaar Nut 'Tijdschrift voor Notarissen' (2012). Zijn publicaties omvatten (bijdragen aan) boeken, verzamelingen en tijdschriften vnl. op het vlak van het familiaal vermogensrecht. Hij heeft diverse adviezen uitgebracht aan parlementaire commissies en bijgedragen aan studiedagen en opleidingen voor notarissen, advocaten, financiële planners en dergelijke.

Ben Schaumont is momenteel student rechten. Als geboren en getogen Gentenaar studeert hij aan de Universiteit Gent. In het middelbaar liep hij school in het Sint-Lievenscollege te Gent. Na de middelbare studies deed hij eerst een opleiding bedrijfsmanagement aan de Artevelde Hogeschool. Als enthousiast student heeft hij interesse in het strafrecht, politie & private veiligheidsstudies en strafrechtelijk beleid, zowel op nationaal als internationaal vlak. Extra-curriculair heeft hij ook een brede interesse. Zo richtte hij enkele evenementen op zoals het zomerfestival Woodrock en Hopeville. Als bestuurder bij het lokale jeugdhuis Chez Choseken zorgde hij voor een stevige structuur en een nieuwe lading geëngageerde vrijwilligers. Tijdens de tien jaren als lid en zes jaren leiding legde hij de basis voor zijn karakter en houding.

BIJLAGE 2: BEZOEKPROGRAMMA

1 maart 2017

8.45-9.00	ontvangst
9.00-12.00	besloten overleg commissie (incl. bekijken materiaal ter inzage en bachelortoetsen)
12.00-12.45	<u>bestuur/management</u> Wilfried Rauws, decaan Daniel De Wolf, voorzitter opleidingsraad rechten Elisabeth Alofs, voorzitter opleidingsraad notariaat Aube Wirtgen, academisch secretaris Yvette Michotte, afgevaardigde van de vicerector Serge Gutwirth, vicedecaan
13.00-14.00	lunch (besloten)
14.00-14.30	<u>studenten bachelor</u> Adrien Ephrem Beaufays, Ba1 – opleidingsraad Leslie Kassongo Tambu, Ba1 – opleidingsraad Ismail Berrada, Ba1 – opleidingsraad Iris Demuynck, Ba2 – werkstudent Violein Van den Daele, Ba3 Odile Watté, Ba3 Yana Muyldermans, schakelprogramma
14.45-15.15	<u>studenten master</u> Thomas Cleymans, Ma2 Marnix De Greve, Ma2 Sarah Puttevijs, Ma2 Loth Van der Auwermeulen, Ma1 – werkstudent Frauke De Wael, Ma1 Eline Labey, Ma1 Chloë Van Kerckhove, Ma1
15.30-16.15	<u>docenten bachelor</u> Aube Wirtgen, ZAP Frederic Eggermont, ZAP Filiep Deruyck, ZAP Maaïke Lemaire, studietrajectbegeleidster Marnix Van Damme, ZAP Evelien Timbermont, AAP Bjorn Vervoort, AAP Frederik Dhondt, ZAP
16.30-17.15	<u>docenten master</u> Kaat Leus, ZAP Tony Joris, ZAP Daniel De Wolf, voorzitter opleidingsraad Miguel De Jonckheere, ZAP Frederic Eggermont, masterproefcoördinator Erna Guldix, ZAP Koen Byttebier, ZAP Guido Van Limberghen, ZAP
17.30-18.00	<u>alumni en werkveld rechten</u> Margo Osier, alumna Allan Magerotte, alumnus Philip Vermoote, alumnus Bruno Luyten, werkveld (magistratuur) Elke Janssens, werkveld (advocaat) Rozanne Van der Hulst, alumna Saskia Kerckhofs, werkveld (advocaat) Luc Ameele, werkveld (gerechtsdeurwaarder)
18.00-18.30	<u>alumni en werkveld notariaat</u> Pieter Pické, alumnus Frederic Helsen, alumnus Valerie Baeten, alumna

	Jonas Boschmans, alumnus Hilde Jacobs, werkveld Cédric Honorez, werkveld Hélène Goret, werkveld
18.30	einde programma

2 maart 2017

8.45-9.00	ontvangst
9.00-9.30	<u>examencommissie rechten</u> Filiep Deruyck, ZAP Daniel De Wolf, voorzitter opleidingsraad Stefaan Smis, ZAP Jean-Marc Piret, ZAP Kim Van der Borgh, ZAP Regine Feltkamp, ZAP
9.45-10.30	<u>studentleden opleidingsraad rechten en opleidingsraad notariaat</u> Ellen De Greef, Ma1 – rechten Thibault Guillaume Claeys, Ba3 – rechten Janne Goossens, Ma2 – rechten Elisabeth Baeyens, Ma2 – werkstudent rechten Alexander Hugo Meesen, Ba1 – rechten Chabeli Jacquemyn, notariaat Nur Sultan Alkis, notariaat
10.45-11.15	<u>studenten notariaat</u> Frederik Vandenbrielle Alexander Rillaerts Matthias Loontjens Julie Van Den Meutter Anouk Keuleers Sarah Deneyer Chabeli Jacquemyn Nur Sultan Alkis
11.30-12.30	<u>docenten en examencommissie notariaat</u> Elisabeth Alofs, voorzitter opleidingsraad Ruud Jansen, ZAP Mathieu Muylle, ZAP Hans De Decker, gastprofessor Michel Maus, ZAP Alain François, ZAP Pieter-Jan De Decker, AAP Veerle Vanderhulst, AAP Anne-Sophie Vandenbosch, AAP
12.45-13.15	rondleiding bibliotheek
13.15-14.00	lunch (besloten)
14.00-14.15	gesprek met Erna Guldix, ombuds
14.15-14.30	<u>extra gesprek met opleidingsmanagement</u> Daniel De Wolf, voorzitter opleidingsraad rechten Elisabeth Alofs, voorzitter opleidingsraad notariaat Maaike Lemaire, studietrajectbegeleidster
14.30-16.30	intern overleg
16.30	terugkoppeling resultaten
17.00	einde programma

BIJLAGE 3: BESTUDEERDE MATERIALEN

- BACHELOR IN DE RECHTEN

Eerste jaar bachelor in de rechten

- o Opleidingsonderdeel Economie
  - Syllabi Economie boekdeel I en boekdeel II
- o Opleidingsonderdeel Inleiding tot het internationaal en Europees recht
  - Internationaal en Europees recht. Een verkenning van de grondslagen en kenmerken.
  - Reader Inleiding tot het internationaal en Europees recht
  - BAMACODEX Staats- en bestuursrecht
- o Opleidingsonderdeel Politieke geschiedenis van België
  - Handboek Politieke geschiedenis van België
  - Slides Politieke geschiedenis van België
- o Opleidingsonderdeel Inleiding voornaamste moderne staten
  - Syllabus Inleiding voornaamste moderne staten deel I
  - Slides Inleiding voornaamste moderne staten
- o Opleidingsonderdeel Historische inleiding tot het recht
  - Slides Historische inleiding tot het recht

Tweede jaar bachelor in de rechten

- o Opleidingsonderdeel Inleiding tot het fiscaal recht
  - Handboek Fiscaal recht. Basisbegrippen.
  - Slides Inleiding tot het fiscaal recht.
- o Opleidingsonderdelen Verbintenissen uit overeenkomst en eenzijdige wilsuiking en Verbintenissen uit wet en rechtsregel
  - Handboeken Verbintenissenrecht boek 1 en boek 1bis
  - Slides en casussen Verbintenissen uit overeenkomst en eenzijdige wilsuiking
- o Opleidingsonderdeel Grondwettelijk recht
  - Handboek Overzicht van het grondwettelijk recht
- o Opleidingsonderdeel Inleiding tot het strafrecht en strafprocesrecht
  - Syllabus Inleiding tot het strafrecht en strafprocesrecht
- o Opleidingsonderdeel Inleiding tot het sociaal recht
  - Syllabus Inleiding tot het sociaal recht

Derde jaar bachelor in de rechten

- o Opleidingsonderdeel Gerechtelijk recht
  - Handboek Gerechtelijk privaatrecht
  - Handboek De hervorming van de burgerlijke rechtspleging door Potpourri I
- o Opleidingsonderdelen Bestuursrecht en Rechtsbescherming tegenover de overheid
  - Overzicht van het Belgisch administratief recht
  - Slides Bestuursrecht
- o Opleidingsonderdeel Strafrecht
  - Handboek Overzicht van het Belgisch strafprocesrecht
- o Opleidingsonderdeel Personenbelasting
  - Syllabus Personenbelasting. Materiële en formele beginselen.
  - Slides Personenbelasting
- o Opleidingsonderdeel Vennootschapsrecht
  - Outline Vennootschapsrecht
- o Opleidingsonderdeel Internationaal recht I
  - Handboek Kern van het internationaal publiekrecht
  - Bronnen van het internationaal recht
  - Code de droit international publique
  - Syllabus met slides
  - Doorwerking van het internationaal recht in de Belgische rechtsorde – Aanbevolen literatuur
  - Reader en facebookgroep

- MASTER IN DE RECHTEN

Eerste jaar master in de rechten

- o Opleidingsonderdeel Internationale bescherming van de rechten van de mens
  - Handboek Mensenrechten
  - Bronnen internationale bescherming van de rechten van de mens

- o Reader Internationale bescherming van de rechten van de mens
  - o Opleidingsonderdeel Ondernemingsfiscaliteit
    - Handboek Basisbegrippen vennootschapsbelastingen
  - o Opleidingsonderdeel Arbeidsrecht
    - Basiswetboek Sociaal recht
    - Synopsis van het Belgisch arbeidsrecht
  - o Opleidingsonderdeel Insolventierecht
    - Syllabus Insolventierecht
- Tweede jaar master in de rechten
- Afstudeerrichting Strafrecht
- o Opleidingsonderdeel Bijzondere Strafwetten
    - Bijzondere strafwetten
  - o Opleidingsonderdeel Bijzondere vraagstukken uit het strafrecht en strafprocesrecht
    - Handboek Correctioneel procesrecht
- Afstudeerrichting Fiscaal recht
- o Opleidingsonderdeel Fiscale bevoegdheid
    - Handboek Lokale en regionale belastingen deel I Lokaal
    - Syllabus Lokale en regionale belastingen deel II De regionale belastingbevoegdheid
  - o Opleidingsonderdeel Registratierechten en successierechten
    - Zie opleiding Notariaat.
- Afstudeerrichting Economisch recht
- o Opleidingsonderdeel Monetair en financieel recht
    - Handboek Nu het gouden kalf verdronken is.
    - Slides en documentatie Monetair en financieel recht
- Afstudeerrichting Internationaal en Europees Recht
- o Opleidingsonderdeel Europees recht II
    - Syllabus Europees recht II
  - o Europees mededingingsrecht
    - Reader Europees mededingingsrecht
    - USB stick met elektronisch studiemateriaal
- Afstudeerrichting Publiekrecht
- o Opleidingsonderdeel Vreemdelingenrecht
    - Syllabus Vreemdelingenrecht
    - Slides en documentatie Vreemdelingenrechten
  - o Opleidingsonderdeel Ruimtelijke Ordening
    - Slides en documentatie Ruimtelijke ordening
- Afstudeerrichting Burgerlijk en procesrecht
- o Opleidingsonderdeel Vraagstukken van het nationaal en internationaal procesrecht
    - Syllabus Bijzondere vraagstukken van burgerlijk procesrecht
    - Slides Bijzondere vraagstukken van burgerlijk procesrecht
  - o Opleidingsonderdeel Vereffening en verdeling
    - Zie opleiding Notariaat.
- Afstudeerrichting Sociaal recht
- o Opleidingsonderdeel Bijzondere vraagstukken uit het socialezekerheidsrecht in Europees perspectief
    - Syllabus Bijzondere vraagstukken uit het socialezekerheidsrecht in Europees perspectief deel 1 en deel 2
    - Slides Bijzondere vraagstukken uit het socialezekerheidsrecht in Europees perspectief
  - o Opleidingsonderdeel Sociaal handhavings- en procesrecht
    - Handboek Sociaal procesrecht
    - Slides en documentatie Sociaal handhavings- en procesrecht
  - o Opleidingsonderdeel Bijzondere vraagstukken uit het individueel arbeidsrecht in vergelijkend perspectief
    - Reader Bijzondere vraagstukken uit het individueel arbeidsrecht in vergelijkend perspectief, deel I, II en III

Inventaris evaluatie-instrumenten ter inzage visitatie rechten

- BACHELOR
  - o POLITIEKE GESCHIEDENIS VAN BELGIË – Frederik Dhondt
    - Beoordelingsmodel
    - Voorbeeldexamen met modelantwoord
  - o INLEIDING TOT DE RECHTSFILOSOFIE – Jean-Marc Piret
    - Voorbeeldexamen met antwoorden
  - o BRONNEN EN BEGINSELEN VAN HET RECHT – Aube Wirtgen
    - Toetsmatrijs
  - o BEGINSELEN VAN PRIVAATRECHT – Regine Feltkamp
    - Toetsmatrijs
    - Beoordelingsmodel
    - Modelvragen
  - o INLEIDING TOT HET INTERNATIONAAL EN EUROPEES RECHT – Stefaan Smis
    - Toetsmatrijs
    - Modelvragen
  - o HISTORISCHE INLEIDING TOT HET RECHT – Dave De ruyscher
    - Toetsmatrijs
    - Modelantwoord met beoordelingsmodel
    - Voorbeeldexamen
  - o INLEIDING VOORNAAMSTE MODERNE STATEN – Frederik Dhondt
    - Beoordelingsexamen
    - Voorbeeldexamen met modelantwoord
  - o ECONOMIE – Rosette S’Jegers
    - Voorbeeldexamen
  - o RECHTSMETHODOLOGIE I – Frederic Eggermont
    - Toetsmatrijs
    - Beoordelingsmodel
    - Modelvragen
    - Voorbeeldexamen
  - o GRONDWETTELIJK RECHT – Marnix Van Damme
    - Toetsmatrijs
    - Beoordelingsmodel
    - Voorbeeldexamen
  - o INLEIDING TOT HET FISCAAL RECHT – Michel Maus
    - Toetsmatrijs
    - Beoordelingsmodel
    - Voorbeeldexamen
  - o INLEIDING TOT HET STRAFRECHT EN STRAFPROCESRECHT – Filiep Deruyck
    - Toetsmatrijs
    - Voorbeeld examenvragen
  - o VERBINTENISSENRECHT UIT OVEREENKOMST EN EENZIJDIGE WILSUITING – Stefaan Somers
    - Toetsmatrijs
    - Beoordelingsmodel
    - Voorbeeldexamen
    - Modelantwoord
  - o VERBINTENISSENRECHT UIT WET EN RECHTSREGEL – Stefaan Somers
    - Voorbeeldexamen
  - o CONTRACTENRECHT – Ralph De Wit
    - Toetsmatrijs
  - o INLEIDING TOT HET SOCIAAL RECHT – Wilfried Rauws
    - Toetsmatrijs
    - Voorbeeldexamen
  - o ZAKENRECHT (m.i.v. zakelijke zekerheden) – Mathieu Muyle
    - Toetsmatrijs
    - Voorbeeldexamen
  - o RECHTSMETHODOLOGIE II EN FRANÇAIS JURIDIQUE – Aube Wirtgen
    - Toetsmatrijs
    - Beoordelingsmodel
    - Modelvragen
  - o GERECHTELIJKE RECHT – Bruno Maes
    - Modelvragen

- o   Antwoordmodel
- o   INTERNATIONAAL RECHT I – Stefaan Smis
  - Toetsmatrijs
  - Beoordelingsmodel
  - Voorbeeldexamen met antwoordmodel
- o   INTRODUCTION À LA RECHERCHE SCIENTIFIQUE – Serge Gutwirth
  - Beoordelingsmodel
- o   BESTUURSRECHT – Kaat Leus
  - Toetsmatrijs
- o   RECHTSBESCHERMING TEGENOVER DE OVERHEID – Marnix Van Damme
  - Toetsmatrijs
  - Beoordelingsmodel
  - Modelvragen
- o   STRAFRECHT – Filiep Deruyck
  - Toetsmatrijs
  - Voorbeeldexamen en antwoorden
- o   VENNOOTSCHAPSRECHT – Alain François
  - Toetsmatrijs
  - Beoordelingsmodel
  - Voorbeeldexamen
- o   PERSONENBELASTING – Michel Maus
  - Toetsmatrijs
  - Beoordelingsmodel
  - Modelvragen

- VERKORTE BACHELOR
- o   RECHTSMETHODOLOGIE A EN FRANÇAIS JURIDIQUE – Frederic Eggermont
  - Toetsmatrijs
  - Beoordelingsmodel

- SCHAKELPROGRAMMA
- o   RECHTSMETHODOLOGIE S – Aube Wirtgen
  - Toetsmatrijs
  - Beoordelingsmodel
  - Modelvragen

- MASTER
- o   ONDERNEMINGSFISCALITEIT – Miguel De Jonckheere
  - Toetsmatrijs
  - Beoordelingsmodel
  - Modelvragen en -antwoorden
  - Voorbeeldexamen
- o   FINANCIEEL EN ECONOMISCH RECHT – Regine Feltkamp
  - Toetsmatrijs
  - Beoordelingsmodel
  - Voorbeeldexamen met antwoordmodel
- o   INTERNATIONALE BESCHERMING VAN DE RECHTEN VAN DE MENS – Stefaan Smis
  - Toetsmatrijs
  - Beoordelingsmodel
  - Voorbeeldexamen met antwoordmodel
- o   MASTERPROEF I: ONDERZOEKSPLAN – Frederic Eggermont
  - Beoordelingsmodel
- o   WETGEVINGSLEER- EN TECHNIEK – Marnix Van Damme
  - Toetsmatrijs
  - Beoordelingsmodel
  - Modelvragen
- o   INSOLVENTIERECHT – Koen Byttebier
  - Voorbeeldexamen
- o   ARBEIDSRECHT – Wilfried Rauws
  - Toetsmatrijs
  - Voorbeeldexamen
- o   SOCIALEZEKERHEIDSRECHT – Freek Louckx
  - Toetsmatrijs
  - Beoordelingsmodel

- o Voorbeeldexamen met modelantwoorden
- o EUROPEES RECHT I – Tony Joris
  - Toetsmatrijs
  - Beoordelingsmodel
- o RECHTSGESCHIEDENIS – Dave De ruyscher
  - Toetsmatrijs
  - Modelantwoord met beoordelingsmodel
- o VEREFFENING EN VERDELING – Elisabeth Alofs
  - Toetsmatrijs
  - Voorbeeldexamen met antwoordmodel
- o VRAAGSTUKKEN VAN NATIONAAL EN INTERNATIONAAL PROCESRECHT – Eric Brewaeys
  - Voorbeeldvragen examen
- o BIJZONDERE VRAAGSTUKKEN VERBINTENISSEN- EN CONTRACTENRECHT – Regine Feltkamp
  - Modelvragen
- o VERZEKERINGEN EN SCHADEBEGROTING EN -HERSTEL – Philippe Colle
- o RECHTSPPOSITIE VAN HET OVERHEIDSPERSONEEL – Aube Wirtgen
  - Toetsmatrijs
  - Beoordelingsmodel
  - Modelvragen
- o RECHT VAN DE LOKALE BESTUREN – Aube Wirtgen
  - Toetsmatrijs
  - Beoordelingsmodel
  - Modelvragen
- o ECONOMISCH PUBLIEKRECHT – Kaat Leus
  - Toetsmatrijs
  - Modelvragen
- o OVERHEIDSAANSPRAKELIJKHEID – Kaat Leus
  - Toetsmatrijs
  - Modelvragen
- o RUIMTELIJKE ORDENING – Geert Debersaques
  - Antwoordmodel
- o VREEMDELINGENRECHT – Geert Debersaques
  - Antwoordmodel
- o EUROPEAN PUBLIC LAW – Tim Corthaut
  - Antwoordmodel
- o REGISTRATIE- EN SUCCESSIERECHTEN – Michel Maus
  - Toetsmatrijs
  - Beoordelingsmodel
  - Voorbeeldexamen
- o FISCALE BEVOEGDHEID – Miguel De Jonckheere
  - Toetsmatrijs
  - Beoordelingsmodel
  - Modelvragen en -antwoorden
- o FISCAAL STRAF- EN STRAFPROCESRECHT – Michel Rozie
  - Toetsmatrijs
  - Beoordelingsmodel
- o GRONDIGE STUDIE DIRECTE BELASTINGEN – Miguel De Jonckheere
  - Toetsmatrijs
  - Beoordelingsmodel
  - Modelvragen en -antwoorden
  - Voorbeeldexamen
- o FISCALE BEVOEGDHEID – Michel Maus
  - Toetsmatrijs
  - Beoordelingsmodel
- o SOCIAALRECHTELIJKE STAGE – Guido Van Limberghen
  - Waardeschaal
  - Beoordelingsmodel
  - Stageverslag
- o BIJZONDERE VRAAGSTUKKEN UIT HET SOCIALEZEKERHEIDSRICHT IN EUROPEES PERSPECTIEF – Rob Cornelissen/Guido Van Limberghen
  - Toetsmatrijs
  - Beoordelingsmodel
  - Voorbeeldexamen met modelantwoord

- o BIJZONDERE VRAAGSTUKKEN UIT HET INDIVIDUEEL ARBEIDSRECHT IN VERGELIJKEND PERSPECTIEF – Wilfried Rauws
  - Toetsmatrijs
  - Voorbeeldexamen
- o SOCIAAL HANDHAVINGS- EN PROCESRECHT – Kristof Salomez
  - Toetsmatrijs
  - Beoordelingsmodel
  - Modelvragen
- o EUROPEAN LABOUR AND EMPLOYMENT LAW – Marc Devos
  - Toetsmatrijs
  - Beoordelingsmodel
- o BIJZONDER STRAFRECHT – Daniel De Wolf
  - Toetsmatrijs
  - Beoordelingsmodel
  - Modelvragen
  - Antwoordmodel
- o BIJZONDERE VRAAGSTUKKEN UIT HET STRAFRECHT EN STRAFPROCESRECHT – Daniel De Wolf
  - Toetsmatrijs
  - Beoordelingsmodel
  - Modelvragen
  - Modeexamen met antwoordmodel
- o BIJZONDERE STRAFWETTEN – Daniel De Wolf
  - Toetsmatrijs
  - Beoordelingsmodel
  - Modelvragen
  - Modeexamen met antwoordmodel
- o COMPARATIVE CRIMINAL LAW AND CRIMINAL PROCEDURE – Daniel De Wolf
  - Toetsmatrijs
  - Modelvragen
  - Modeexamen met antwoord- en beoordelingsmodel
- o ECONOMISCH EN FINANCIËEL STRAFRECHT – Filiep Deruyck
  - Toetsmatrijs
  - Voorbeeld examenvragen
- o INTERNATIONAAL EN EUROPEES STRAFRECHT - Paul De Hert
  - Modelvragen
- o SELECTED TOPICS OF COMPANY AND ASSOCIATION LAW – Jeroen Delvoie
  - Toetsmatrijs
  - Beoordelingsmodel
- o EUROPEES MEDEDINGINGSRECHT – Tony Joris en Filip Tuytschaever
  - Toetsmatrijs
  - Beoordelingsmodel
  - Modelvragen
  - Modeexamen
- o JURIDISCHE ASPECTEN VAN DE EUROPESE EENMAKING, CAPITA SELECTA – Tony Joris
  - Beoordelingsmodel
- o EUROPEESRECHTELIJKE STAGE EN SIMULATIES VAN DIPLOMATIEKE ONDERHANDELINGEN – Tony Joris
  - Beoordelingsmodel
  - Beoordelingsformulier
  - Stageovereenkomst
- o EUROPEES RECHT II – Karel De Gucht
  - Voorbeeldexamen

Bestudeerde masterproeven (studentnummers)

0103272	0072747	0104016
0509656	0100916	0105911
0089972	0509513	0100401
0097444		

